

III Międzynarodowa
Konferencja OA

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

Jakub Szprot

**Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego
Uniwersytet Warszawski, Warszawa**

Otwieranie nauki w Polsce

Streszczenie: W referacie zostaną przedstawione przedsięwzięcia i inicjatywy związane z otwartą nauką w Polsce, z uwzględnieniem kluczowych w obecnej sytuacji obszarów, takich jak: otwarty dostęp do treści naukowych (czasopisma w otwartym dostępie, otwarte repozytoria), infrastruktura informatyczna otwartej nauki (projekty polskie oraz europejskie, w których uczestniczą polscy partnerzy) i prawne narzędzia otwartości w nauce (otwarte licencje, otwarte mandaty). Omówiona zostanie rola poszczególnych podmiotów (instytucji rządowych, naukowych i badawczych, organizacji społecznych) w działaniach na rzecz otwartej nauki. Zostanie również podjęta próba określenia podstawowych problemów oraz najistotniejszych wyzwań, z którymi musi zmierzyć się ruch otwartej nauki w Polsce.

Słowa kluczowe: open access, otwarta nauka w Polsce, otwarte modele komunikacji naukowej

Referat nawiązuje do propozycji zawartych w ekspertyzie *Wdrożenie otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych. Praktyki światowe a specyfika polska. Przewidywane koszty, narzędzia, zalety i wady*, którą autor współtworzył, a która została przygotowana przez Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM) na zamówienie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW)¹.

Otwarty dostęp — czasopisma i repozytoria

Z dwóch podstawowych form otwartego dostępu, czyli czasopism w otwartym dostępie oraz otwartych repozytoriów, lepiej rozwinięte są w Polsce czasopisma. Directory of Open Access Journals (DOAJ, <http://www.doaj.org/>²) rejestruje 133 polskie czasopisma w otwartym dostępie. Pod względem liczby zarejestrowanych w tym serwisie czasopism, Polska znajduje się na 14. miejscu na świecie i 7. miejscu w Europie. Pierwsze polskie czasopisma zarejestrowały się w DOAJ w roku 2003. Ich liczba znacząco wzrosła w ostatnim czasie; tylko w roku 2011 zarejestrowało się 50 nowych tytułów. Czasopisma te wydawane są zarówno przez jednostki naukowe (Polską Akademię Nauk, uczelnie, instytuty i towarzystwa naukowe), jak i przez komercyjnych wydawców, takich jak Versita (46 czasopism) czy Termedia (12 czasopism).

¹ NIEZGÓDKA, M. i in. *Wdrożenie otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych. Praktyki światowe a specyfika polska. Przewidywane koszty, narzędzia, zalety i wady* [on-line]. Warszawa: ICM, 2011 [Dostęp 23.02.2011]. Dostępny w World Wide Web:

http://www.nowybib.info/images/stories/wiadomosci_2/2012_styczen/oa_icm.pdf.

² Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 23.02.2012 r.

**III Międzynarodowa
Konferencja OA**

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

Warto zwrócić uwagę na sposób realizacji otwartych modeli przez polskie czasopisma. Niewielką popularność zyskał dotychczas model biznesowy, polegający na pobieraniu od autorów opłat za publikację — opłaty takie pobiera zaledwie 16 czasopism. Jeżeli chodzi o typ otwartego dostępu oferowany przez polskie czasopisma, jest to w większości tzw. *gratis open access* — treści są bezpłatnie udostępnione w Internecie, natomiast użytkownicy mogą z nich korzystać jedynie w ramach dozwolonego użytku. W odniesieniu do niektórych czasopism trudno mówić nawet o *gratis open access*, np. artykuły z czasopism wydawnictwa Termedia dostępne są dopiero po rejestracji i utworzeniu konta na portalu wydawnictwa, co wiąże się z koniecznością podania danych osobowych oraz wyrażenia zgody na ich przetwarzanie. 39 polskich czasopism zarejestrowanych w DOAJ jest udostępnianych na wolnych licencjach, oferując w konsekwencji tzw. *libre open access*. Wszystkie korzystają z licencji Creative Commons. Warto zwrócić uwagę, że w wypadku 37 czasopism są to licencje Creative Commons Uznanie Autorstwa (CC BY), a jedynie w wypadku dwóch czasopism licencje Creative Commons Uznanie Autorstwa — Użycie Niekomercyjne (CC BY-NC).

Nie wszystkie polskie czasopisma w otwartym dostępie są zarejestrowane w DOAJ. Wiele czasopism udostępnia wszystkie lub wybrane artykuły z bieżących oraz archiwalnych numerów na swoich stronach internetowych. Udostępniający treści w ten sposób nie zawsze mają świadomość, że prowadzą czasopismo w otwartym dostępie. Wydaje się, że jednym z istotnych zadań stojących przed ruchem na rzecz otwartego dostępu w Polsce jest uświadomienie wydawcom i redakcjom czasopism wagi starannego wyboru i wdrożenia całościowego modelu otwartego dostępu, obejmującego aspekty infrastrukturalne, prawne, finansowe, organizacyjne i promocyjne.

Część podejmowanych w Polsce działań w zakresie czasopism w otwartym dostępie dotyczy pojedynczych tytułów, część natomiast ma charakter bardziej ogólny i systematyczny. Do tej drugiej grupy należą z jednej strony działania wydawców komercyjnych, z drugiej zaś inicjatywy podejmowane przez jednostki naukowe.

Kilku wydawców komercyjnych łączy tradycyjny model wydawniczy z otwartym dostępem do części wydawanych przez siebie tytułów (wspomniane już wydawnictwa Versita i Termedia, wydawnictwo Via Medica) lub prowadzi otwarte platformy publikacyjne (platforma Versita Open udostępniająca ok. 200 czasopism z różnych krajów, w tym czasopisma polskie).

ICM podjął współpracę z bazami danych z różnych dziedzin wiedzy, mającą na celu otwarte udostępnianie pełnych tekstów czasopism naukowych na Platformie Internetowej ICM. Obecnie na Platformie Internetowej ICM, w ramach baz BazTech (rejestrującej artykuły z polskich czasopism z zakresu nauk technicznych oraz z wybranych czasopism z zakresu nauk ścisłych i ochrony środowiska), BazHum (rejestrującej artykuły z polskich czasopism z zakresu nauk humanistycznych i społecznych) i AGRO (rejestrującej artykuły z polskich czasopism z zakresu nauk

**III Międzynarodowa
Konferencja OA**

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

przyrodniczych, rolniczych i technicznych) oraz Biblioteki Wirtualnej Matematyki, umożliwiony jest otwarty dostęp do bieżących i wybranych archiwalnych numerów 78 polskich czasopism naukowych (dodatkowo w ramach Biblioteki Wirtualnej Matematyki udostępniane są archiwalne numery najistotniejszych polskich czasopism matematycznych). Przyjęty model działania, w którym ICM jest odpowiedzialny za infrastrukturę informatyczną i prawną otwartego dostępu do treści czasopism, natomiast bazy zapewniają opracowanie metadanych publikacji, umieszczenie ich pełnych tekstów na Platformie Internetowej ICM oraz zgodne ze standardami włączenie ich w spójny system zasobów wiedzy, umożliwia czasopismom znalezienie się w otwartym dostępie szybko, bez nakładów finansowych i dodatkowej pracy. ICM prowadzi również działania zmierzające do upowszechnienia otwartych modeli w odniesieniu do książek naukowych; serwis Otwórz książkę (<http://otworzksiazke.pl/>) zawiera współczesne książki naukowe udostępnione przez ich autorów.

Polska Akademia Nauk uruchomiła niedawno Czytelnię Czasopism PAN (<http://www.czasopisma.pan.pl/>), w której w otwartym dostępie prezentowane są czasopisma wydawane przez komitety i oddziały PAN. Początkowa kolekcja zawiera 32 czasopisma z różnych dziedzin wiedzy, kolejne będą sukcesywnie dodawane. Czasopisma prezentowane w Czytelnii Czasopism PAN będą równolegle udostępniane na Platformie Internetowej ICM, w omówionym powyżej modelu.

Czasopisma w otwartym dostępie to wciąż niewielka część polskich czasopism naukowych. Czasopisma te są w znacznym stopniu finansowane ze środków publicznych. W roku 2010, w ramach dystrybucji samych tylko środków na działalność upowszechniającą naukę, 734 czasopisma otrzymały łącznie ponad 24 mln złotych (na dwa lata). Dochody ze sprzedaży i prenumeraty nie stanowią w wielu wypadkach podstawowego źródła finansowania czasopism. W tej sytuacji postulat, aby finansowaniu czasopisma ze środków publicznych towarzyszyło zobowiązanie do otwartości, wydaje się zarówno uzasadniony, jak i — z punktu widzenia możliwości wypracowania i wdrożenia odpowiednich modeli, zapewniających sprawne działanie w zmienionych warunkach — możliwy do realizacji. Realizacji tego postulatu powinno towarzyszyć uwzględnienie kwestii otwartego dostępu w procesie ewaluacji czasopism naukowych oraz stymulowanie wydawania przez jednostki naukowe czasopism w otwartym dostępie poprzez odpowiednie rozwiązania w systemie oceny parametrycznej tych jednostek. Zmiany dotyczące czasopism finansowanych ze środków publicznych oddziaływałyby również na wydawców komercyjnych, którzy stanęliby przed koniecznością dostosowania przyjętych modeli biznesowych do nowej sytuacji.

Otwarte repozytoria są w Polsce wciąż bardzo słabo rozwinięte. W Directory of Open Access Repositories (<http://www.opendoar.org/>) jest zarejestrowanych 75 polskich repozytoriów, a w Registry of Open Access Repositories (<http://roar.eprints.org/>) — 68, ale większość z nich to w rzeczywistości nie repozytoria, a biblioteki cyfrowe. Biblioteki cyfrowe, w przeciwieństwie do repozytoriów, nie umożliwiają autorom

**III Międzynarodowa
Konferencja OA**

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

samoarchiwizacji materiałów naukowych, opierają się na digitalizacji treści istniejących pierwotnie w wersji papierowej oraz zawierają w większości utwory znajdujące się w domenie publicznej (z powodu wygaśnięcia autorskich praw majątkowych do tych utworów). Warto przy okazji podkreślić znakomity rozwój polskich bibliotek cyfrowych: w zasobach Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC, <http://fbc.pionier.net.pl/owoc>) dostępnych jest ponad 900 000 publikacji³ pochodzących z 81 bibliotek cyfrowych. Warto zauważyć, że w bibliotekach cyfrowych można odnaleźć również współczesne teksty naukowe, takie jak artykuły czy monografie. Natomiast w serwisach rejestrujących wyłącznie typowe repozytoria (co znajduje wyraz w stosowanych procesach walidacji i rejestracji) polskich repozytoriów jest znacznie mniej.

W sieci europejskich repozytoriów naukowych DRIVER (<http://www.driver-repository.eu/>) zarejestrowane są cztery polskie repozytoria: Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Repozytorium Centrum Otwartej Nauki ICM, Repozytorium ECNIS (Environmental Cancer Risk, Nutrition and Individual Susceptibility) oraz Repozytorium Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego. Wśród repozytoriów zgodnych z wymogami projektu OpenAIRE, wspierającego realizację Pilotażu Open Access Komisji Europejskiej, znajduje się tylko jedno polskie repozytorium — Repozytorium Centrum Otwartej Nauki ICM. Oprócz wymienionych, jest w Polsce jeszcze kilka repozytoriów instytucjonalnych: Repozytorium Instytutu Biochemii i Biofizyki Polskiej Akademii Nauk, Repozytorium Eny Politechnika Wrocławska, Biblioteka Cyfrowa Katedry Lingwistyki Formalnej UW, Repozytorium Politechniki Krakowskiej. Szereg instytucji planuje lub rozważa uruchomienie własnego repozytorium. Wielu polskich naukowców korzysta z dziedzinowych repozytoriów odpowiednich dla swojej dyscypliny (np. fizycy z repozytorium arXiv.org).

Utworzeniu repozytorium instytucjonalnego powinno towarzyszyć przyjęcie i realizacja w prowadzącej je instytucji polityki otwartego dostępu, której najdobitniejszym wyrazem są tzw. otwarte mandaty. Otwarte mandaty zostały dotychczas przyjęte przez trzy polskie instytucje: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (mandat dotyczący prac doktorskich), Instytut Biochemii i Biofizyki Polskiej Akademii Nauk (mandat dotyczący wszystkich artykułów) oraz Wydział Elektryczny Politechniki Wrocławskiej.

Zmiana zarysowanej powyżej sytuacji w zakresie instytucjonalnej polityki otwartego dostępu i instytucjonalnych repozytoriów w jednostkach naukowych jest niezbędna w kontekście modernizacji polskiego systemu nauki oraz jego konkurencyjności. 43 polskie instytucje (42 uczelnie i Konfederacja Rektorów Akademickich Szkół Polskich) są członkami Europejskiego Stowarzyszenia Uniwersytetów (European University Association), które w marcu 2008 r. przyjęło rekomendację grupy roboczej ds. otwartego dostępu, dotyczącą polityki otwartego dostępu oraz otwartych

³ Dane z dn. 29.02.2012 r.

**III Międzynarodowa
Konferencja OA**

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

repozytoriów w odniesieniu do uczelni wyższych. Zastosowanie się do tej rekomendacji i wdrożenie nowoczesnego systemu dystrybucji i zarządzania wiedzą leży w interesie samych uczelni. Również inne jednostki naukowe powinny wykorzystywać możliwości, które w zakresie upowszechniania dorobku naukowego stwarzają nowe technologie powiązane z otwartymi modelami. Utworzeniu sprawnie działającej sieci repozytoriów instytucjonalnych sprzyałoby uwzględnienie takich czynników, jak posiadanie własnego lub korzystanie z zewnętrznego repozytorium, wprowadzenie otwartego mandatu oraz prowadzenie aktywnej działalności w zakresie promocji otwartego dostępu, w systemie oceny parametrycznej jednostek naukowych. Instytucje finansujące badania, takie jak Narodowe Centrum Nauki oraz Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, również powinny korzystać z otwartych repozytoriów jako narzędzia polityki otwartego dostępu.

Inne formy otwartej nauki

Inne niż otwarty dostęp do treści naukowych formy otwartej nauki są w Polsce prawie nieobecne. W zakresie otwartych danych, Polska podpisała w roku 2004 deklarację OECD *Declaration on Access to Research Data from Public Funding* (której towarzyszył opublikowany w roku 2007 dokument *OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding*)⁴, rekomendującą zasady otwartości, przejrzystości i interoperacyjności danych badawczych finansowanych ze środków publicznych. Nie zaowocowało to jednak żadnymi systematycznymi działaniami związanymi z udostępnianiem i wykorzystywaniem otwartych danych badawczych w polskim systemie nauki. W odniesieniu do innych niż publikacje otwartych form dystrybucji wiedzy można zauważyć, że nieliczni polscy naukowcy prowadzą blogi naukowe oraz korzystają z międzynarodowych portali społecznościowych dla naukowców. Takie modele otwartej komunikacji naukowej, jak na przykład *open notebook science* czy otwarty proces *peer review*, są w Polsce nie tylko nierealizowane, lecz również właściwie nieznane. Wprowadzenie tych modeli do polskiej nauki powinno odbywać się równolegle z implementacją otwartego dostępu; po pierwsze dlatego, że stanowią one spójną całość, po drugie, dlatego że — w sytuacji dużego opóźnienia w wykorzystaniu i współkształtowaniu otwartych modeli — selektywne wdrażanie jedynie najbardziej rozwiniętych na świecie elementów tych modeli będzie prowadziło do dalszego osłabienia konkurencyjności polskiej nauki w wymiarze międzynarodowym.

Infrastruktura informatyczna otwartej nauki

Koniecznym warunkiem rozwoju otwartej nauki jest istnienie odpowiednich systemów informatycznych. Instytucje realizujące omówione powyżej inicjatywy zapewnienia otwartego dostępu do treści naukowych korzystają zarówno ze standardowych, szeroko rozpowszechnionych na świecie rozwiązań, takich jak wolne lub otwarte

⁴ *OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding* [on-line]. Paryż: OECD, 2007 [Dostęp 23.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.oecd.org/dataoecd/9/61/38500813.pdf>.

**III Międzynarodowa
Konferencja OA**

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

oprogramowanie do tworzenia cyfrowych repozytoriów (DSpace, EPrints, Invenio), jak i rozwiązań własnych (np. stworzone w ICM oprogramowanie YADDA, z którego korzysta Platforma Internetowa ICM). Często, szczególnie w wypadku działań podmiotów pozbawionych rozbudowanego zaplecza informatycznego, infrastruktura informatyczna jest słabą stroną podejmowanych przedsięwzięć. Zdarza się również, że brak takiej infrastruktury oraz kompetencji potrzebnych do jej wytworzenia prowadzi do opóźnienia, ograniczenia lub zaniechania rozważanych czy planowanych działań. Wyrażna jest potrzeba opracowania i udostępnienia szerokiej grupie instytucji odpowiednich narzędzi technicznych implementacji otwartego dostępu. W tym zakresie można liczyć na efekty projektów europejskich poświęconych bezpośrednio infrastrukturze otwartego dostępu, z drugiej zaś strony — na efekty projektów polskich, w ramach których powstaje infrastruktura informatyczna, którą będzie można wykorzystać do realizacji zarówno zamkniętych, jak i otwartych modeli.

ICM był członkiem konsorcjum projektów DRIVER i DRIVER II, tworzących europejską infrastrukturę otwartych repozytoriów cyfrowych. Wśród podstawowych elementów tej infrastruktury znajdują się kluczowe serwisy stworzonej w ICM platformy YADDA, ICM jest również jej głównym operatorem. Efektem projektów DRIVER i DRIVER II jest stworzenie wirtualnej sieci europejskich repozytoriów oraz wdrożenie technologii zarządzającej rozproszonymi repozytoriami, traktowanymi jako jeden wirtualny zasób treści. Obecnie ICM jest technicznym partnerem wspierającego realizację Pilotażu Open Access Komisji Europejskiej projektu OpenAIRE oraz tworzącego europejską infrastrukturę otwartego dostępu drugiej generacji projektu OpenAIREplus, a także projektu EuDML, mającego za zadanie zbudowanie europejskiej cyfrowej biblioteki matematycznej. Infrastruktura stworzona i rozwijana w ramach tych projektów może zostać zintegrowana z infrastrukturą powstającą w ramach projektów krajowych, przede wszystkim projektu SYNAT (<http://www.synat.pl/>).

Projekt SYNAT, którego liderem jest ICM, ma na celu stworzenie uniwersalnej, otwartej platformy repozytoryjnej, hostingowej i komunikacyjnej dla sieciowych zasobów wiedzy. W ramach projektu powstanie między innymi scentralizowane repozytorium gromadzące, indeksujące, przechowujące i udostępniające zasoby cyfrowe z różnych źródeł oraz zestaw narzędzi i komponentów informatycznych umożliwiających tworzenie oprogramowania repozytoryjnego i powstanie rozproszonej, heterogenicznej federacji cyfrowych repozytoriów. Zestaw ten jest tworzony w ICM jako otwarta platforma YADDA2. Oprogramowanie platformy pozwoli na uruchamianie przez instytucje, które będą chciały je wykorzystać, własnych repozytoriów, dostosowanych do specyficznych potrzeb i wymagań danej instytucji, w oparciu o lokalną infrastrukturę tej instytucji lub centralną infrastrukturę operatora platformy. Możliwe będzie również tworzenie innych aplikacji zintegrowanych z platformą, korzystających z jej usług i danych oraz udostępniających nowe serwisy i narzędzia. Wśród aplikacji stworzonych przez ICM znajdzie się portal łączący funkcję centralnej metawyszukiwarki zasobów z funkcjonalnościami społecznościowymi

III Międzynarodowa
Konferencja OA

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

przeznaczonymi dla naukowców, interfejs wyszukiwawczy dla instytucji i repozytoriów zewnętrznych zainteresowanych migracją lub udostępnianiem danych na platformie oraz aplikacja umożliwiająca tworzenie witryn internetowych czasopism naukowych (również czasopism w otwartym dostępie). Założenia projektu SYNAT nie przesądzają, jaki będzie model tworzenia i udostępniania zasobów platformy, natomiast z technicznego punktu widzenia powstające rozwiązania znakomicie nadają się do wdrożenia modeli otwartych. Wykorzystanie tych rozwiązań pozwoliłoby znacząco ułatwić implementację otwartych modeli, obniżyć koszty tej implementacji oraz zapewnić spójność i interoperacyjność zasobów. Rozwiązania te są finansowane ze środków publicznych, powiązanie ich z otwartymi modelami produkcji i dystrybucji wiedzy jest więc istotne również z punktu widzenia racjonalności gospodarowania tymi środkami.

Prawne narzędzia otwartej nauki

Aspektem otwartej nauki, na który należy zwrócić szczególną uwagę, jest aspekt prawny. Świadomość prawna podmiotów systemu nauki w Polsce jest często dość niska, co ma istotne skutki dla rozumienia otwartych modeli komunikacji naukowej. W szczególności w odniesieniu do otwartego dostępu wyraźnie zaznacza się zawężone rozumienie tego pojęcia, jako jedynie bezpłatnej dostępności treści naukowych w Internecie (*gratis open access*). Słabo rozpowszechnione są również takie środki otwierania dostępu do treści naukowych, jak otwarte mandaty czy zestandaryzowane procedury negocjowania umów wydawniczych.

Do zapewnienia *libre open access* konieczne jest wyrażenie przez uprawnionego zgody na korzystanie z udostępnianych w tym modelu utworów w zakresie szerszym, niż pozwalają przepisy prawa autorskiego o dozwolonym użytku. Ułatwieniu wyrażenia takiej zgody służą gotowe wzory tzw. wolnych licencji. W Polsce, podobnie jak w innych krajach, są w tym celu wykorzystywane przede wszystkim licencje Creative Commons. Skala wykorzystania tych licencji w odniesieniu do utworów naukowych jest jednak w Polsce wciąż bardzo mała; jej zwiększenie powinno być istotnym elementem wdrażania otwartych modeli. Licencje Creative Commons są intensywnie promowane przez działający od 2005 r. oddział Creative Commons Polska, który przywiązuje dużą wagę do zastosowania licencji w obszarze nauki. Polskimi partnerami instytucjonalnymi Creative Commons są Centrum Cyfrowe Projekt: Polska oraz ICM.

Otwarte mandaty są w Polsce, jak wcześniej wspomniałem, słabo rozpowszechnione. W odniesieniu do jednostek naukowych, kwestię tę należy podnosić łącznie z kwestią otwartych repozytoriów. Z punktu widzenia polskiego prawa, wprowadzenie otwartego mandatu w jednostkach naukowych jest możliwe na kilka sposobów; w ICM przygotowywane są propozycje modelowych rozwiązań w tym zakresie.

III Międzynarodowa
Konferencja OA

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

Istotnym elementem podnoszenia świadomości prawnej polskiego środowiska naukowego, w szczególności autorów, powinno być zwrócenie uwagi na postanowienia tradycyjnych umów wydawniczych oraz przekonanie autorów do podejmowania negocjacji, mających na celu zachowanie przez nich wystarczającego do udostępnienia danego utworu w modelu otwartym zakresu autorskich praw majątkowych.

Działania na rzecz otwartej nauki — perspektywa instytucjonalna

Działania na rzecz otwartej nauki są podejmowane przez niewielką grupę podmiotów o zróżnicowanym charakterze, do których należą instytucje rządowe i naukowe oraz organizacje społeczne.

Do niedawna, jedynym przedsięwzięciem polskiego rządu bezpośrednio związanym z otwartym dostępem było finansowanie programu Springer Open Choice dla polskich autorów (w latach 2010–2012). Na mocy umowy zawartej między wydawnictwem Springer a ICM, pracownicy i studenci afiliowani przy wszystkich polskich instytucjach akademickich, naukowych i edukacyjnych mogą bezpłatnie korzystać z programu, w ramach którego wydawnictwo Springer oferuje autorom publikującym w większości wydawanych przez siebie czasopism możliwość udostępnienia artykułów w otwartym dostępie na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa — Użycie Niekommercyjne (CC BY-NC). W programie tym koszt publikacji, który wynosi 3000 USD lub 2000 EUR, pokrywa autor, natomiast w wypadku autorów polskich — Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Rozwiązanie to jest szczególnie ciekawe jako metoda otwierania dostępu do zagranicznych publikacji polskich naukowców; warto zachęcać autorów publikujących w czasopismach Springer do korzystania z tej możliwości.

W roku 2011 Departament Strategii MNiSW zamówił ekspertyzę *Wdrożenie otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych. Praktyki światowe a specyfika polska. Przewidywane koszty, narzędzia, zalety i wady*. Ekspertyza została przygotowana przez zespół ICM i udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa (CC BY). W ekspertyzie przedstawiono analizę sposobów wdrażania otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych na świecie oraz propozycje zmian w polskim systemie nauki, mających na celu implementację otwartego dostępu. Propozycje te zostały zaprezentowane jako szereg niezależnych i uzupełniających się rozwiązań (modułów). Proponowane zmiany są następujące:

- włączenie zagadnień związanych z otwartym dostępem do systemu oceny parametrycznej jednostek naukowych;
- wprowadzenie otwartego mandatu w Narodowym Centrum Nauki oraz Narodowym Centrum Badań i Rozwoju;
- przekształcenie czasopism naukowych finansowanych ze środków publicznych w czasopisma w otwartym dostępie;
- uwzględnienie kryterium otwartości w ewaluacji czasopism naukowych;
- wprowadzenie jednolitej polityki łączącej finansowanie czasopism z zasadami

III Międzynarodowa Konferencja OA

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

otwartego dostępu w programach MNiSW;

- wprowadzenie otwartego mandatu w odniesieniu do rozpraw doktorskich;
- finansowanie przez MNiSW publikacji polskich autorów w zagranicznych czasopismach naukowych w otwartym dostępie;
- podjęcie dodatkowych działań promocyjnych, doradczych i informacyjnych w zakresie otwartego dostępu.

Propozycjom towarzyszy analiza SWOT całości przedstawionego modelu i jego poszczególnych modułów oraz szczegółowe omówienie zakładanych przez ten model rozwiązań prawnych, infrastrukturalnych i finansowych. Przyszłość pokaże, w jakim stopniu zainteresowanie polskiego rządu tematyką otwartego dostępu, wyrażone w zamówieniu ekspertyzy, przełoży się na realizację zawartych w niej propozycji. Już teraz natomiast dokument może być punktem wyjścia do szerokiej dyskusji.

Przygotowanie omawianej ekspertyzy przez ICM jest jednym z przejawów aktywności tej instytucji w obszarze otwartej nauki. O wielu innych była mowa powyżej; warto jeszcze dodać, że ICM był członkiem konsorcjum Europejskiej Sieci Tematycznej dotyczącej cyfrowej domeny publicznej COMMUNIA, prowadzi krajowe biuro Open Access (w ramach projektu OpenAIRE) i serwis Otwarta nauka. Rozwój zainteresowania otwartymi modelami komunikacji naukowej skłonił ICM do utworzenia w roku 2011 Centrum Otwartej Nauki, łączącego działania i kompetencje w zakresie oprogramowania, zasobów, badań naukowych, wiedzy eksperckiej i promocji.

Wiele zagadnień dotyczących otwartej nauki — w szczególności otwartego dostępu — było wprowadzanych do Polski przez środowisko bibliotekarzy, m.in. na organizowanych przez Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu i EBIB międzynarodowych konferencjach Open Access (w 2007 i 2010 r.). Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu była członkiem konsorcjum COMMUNIA. W portalu Stowarzyszenia EBIB prowadzony jest serwis poświęcony otwartemu dostępowi, a w otwartym czasopiśmie „Biuletyn EBIB” publikowane są artykuły na ten temat. Otwarte archiwum publikacji z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej E-LIS (E-prints in Library and Information Science) jest wspierane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich (SBP) i udostępnia wiele polskich publikacji. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich jest też — wspólnie z Fundacją Nowoczesna Polska (FNP), Stowarzyszeniem Wikimedia Polska oraz ICM — członkiem założycielem Koalicji Otwartej Edukacji (KOED).

Koalicja Otwartej Edukacji to porozumienie organizacji pozarządowych oraz instytucji edukacyjnych, naukowych i kulturalnych działające na rzecz kształtowania i promowania otwartej edukacji w Polsce. Chociaż większość działań koalicji dotyczy właśnie edukacji, mają one znaczenie również dla otwartej nauki. KOED pełni aktywną rolę w propagowaniu otwartych modeli i przekonywaniu do nich różnych podmiotów; wydaje publikacje dotyczące tych modeli, przygotowuje analizy prawne i prowadzi szkolenia w tym zakresie. KOED oraz Stowarzyszenie EBIB koordynują obchody Tygodnia Otwartego Dostępu (Open Access Week) w Polsce.

**III Międzynarodowa
Konferencja OA**

III Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce „Otwarta nauka i edukacja”

13-14 marca 2012, Bydgoszcz, Polska

III International Conference Open Access in Poland “Open learning and education”

March 13-14, 2012, Bydgoszcz, Poland

O działaniach poszczególnych uczelni i wydawców wspominałem przy okazji omawiania czasopism w otwartym dostępie i otwartych repozytoriów.

Podsumowanie

Jak pokazuje powyższy, z konieczności pobieżny, przegląd, otwarte modele komunikacji naukowej wciąż są w Polsce nowością, a niektóre ich elementy nie mogą aspirować nawet do takiego statusu. Z drugiej strony, szereg zagadnień związanych z otwartą nauką doczekał się już wyraźnej artikulacji i pierwszych realizacji praktycznych. Można więc uznać, że otwieranie nauki w Polsce zostało rozpoczęte.

Bibliografia

- NIEZGÓDKA, M. i in. *Wdrożenie otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych. Praktyki światowe a specyfika polska. Przewidywane koszty, narzędzia, zalety i wady* [on-line]. Warszawa: ICM, 2011 [Dostęp 23.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.nowyebib.info/images/stories/wiadomosci_2/2012_styczen/oa_icm.pdf.
- *OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding* [on-line]. Paryż: OECD, 2007 [Dostęp 23.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.oecd.org/dataoecd/9/61/38500813.pdf>.

Biogram

Absolwent Kolegium Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych Uniwersytetu Warszawskiego (MISH UW). Doktorant w Szkole Nauk Społecznych Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (IFiS PAN). Pracuje w Centrum Otwartej Nauki w Interdyscyplinarnym Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM) na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie zajmuje się otwartą nauką oraz polskimi zasobami naukowymi.